

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

ШИШИМЕНКО Ігор Миколайович

УДК 321/02:321.71 (477)

**ПОЛІТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ІНСТИТУТ ДЕМОКРАТІЇ В
СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути і процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2020

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор
Наумкіна Світлана Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», завідувач кафедри політичних наук і права

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор,
Сіленко Алла Олексіївна,
Одеський державний екологічний університет, професор кафедри українознавства і соціальних наук

кандидат політичних наук,
Крук Наталія Володимирівна
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, старший викладач кафедри політології, соціології та соціальних комунікацій

Захист відбудеться «18» грудня 2020 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36)

Автореферат розісланий «17» листопада 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої
вченої ради

Т.О.Каменчук

ВСТУП

Актуальність даного дослідження обґрунтована, в першу чергу, тим, що, Україна, ставши на шлях розвитку демократії, докладає безпрецедентні зусилля з метою успішного проведення соціально-політичних і економічних реформ. Досягти цього можливо за підтримки сильного громадянського суспільства, однією з найважливіших функцій якого є контроль за діяльністю органів державної влади.

Важлива роль в системі громадського контролю відведена інституту політичної експертизи, що покликаний удосконалювати процес прийняття політичних рішень з метою їх відповідності законності та інтересам держави і суспільства. Увага органів державної влади до експертної думки поки не висока, тому політична експертиза в Україні більшою мірою є ініціативною діяльністю з боку громадянського суспільства.

В процесі розвитку політичної експертизи в нашій державі намітилися і негативні тенденції. Зокрема, масовізація професії політичного експерта стала чинником її певної дискредитації в очах суспільства, в результаті чого, лише половина українців тією чи іншою мірою довіряють політичній експертизі.

Якщо проблеми громадського контролю, суспільної експертизи отримали певне освітлення у вітчизняній політології, то питання розвитку політичної експертизи в Україні поки ще знаходяться за межами дослідницького інтересу. Дана дисертація є першою спробою заповнити вказану прогалину в українській політичній науці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі політичних наук і права соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» в рамках науково-дослідної теми «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення особливостей становлення та розвитку інституту політичної експертизи в сучасній Україні. Для досягнення даної мети були поставлені наступні завдання:

- визначити рівень дослідження проблематики політичної експертизи на основі аналітичного огляду наукової літератури
- обґрунтувати та узагальнити теоретичні позиції з питань природи, сутності і розвитку політичної експертизи, сформулювати авторське визначення понять «політична експертиза», «політичний експерт»;
- класифікувати запропоновані в науковій літературі теоретико-методологічні підходи до дослідження інституту політичної експертизи та визначити ті з них, за допомогою яких можливо вирішити завдання даного дисертаційного дослідження;

- з'ясувати місце політичної експертизи в системі політичного знання;
- обґрунтувати роль політичної експертизи в системі громадського контролю за діяльністю влади;
- визначити нові можливості політичної експертизи в інформаційному суспільстві;
- здійснити соціально-професійну класифікацію політичної експертизи;
- виявити особливості українського експертно-політологічного співтовариства та дослідити значення українських «фабрик думок» у виробленні політичного курсу держави;
- визначити політичну експертизу як елемент політико-управлінського процесу;
- з'ясувати особливості системи взаємовідносин політичних експертів і ЗМІ.

Об'єкт дослідження – політичні інститути в демократичному суспільстві

Предмет дослідження - політична експертиза як інститут демократії в сучасній Україні.

Методи дослідження. За допомогою системного аналізу було виявлено, що інститут політичної експертизи є елементом як політичної системи, так і громадянського суспільства.

Біхевіористський підхід, який застосовується для вивчення поведінки учасників політичного процесу, допоміг дослідити мотиви та інтереси політичних експертів, консультантів, їх вплив на політичні вподобання громадян.

За допомогою структурно-функціонального аналізу в дисертації виявлено і розглянуто соціальні функції інституту політичної експертизи, які сприяють рівновазі політичної системи. Функція політичної стабілізації проявляється в тому, що політична експертиза підтримує стійкість політичної системи, перетворюючи вимоги населення у розробку рішень соціальних проблем. Функція контролю спрямована на відстеження та оцінювання діяльності органів державної влади з точки зору їх ефективності для суспільства і держави. Функція політичної участі проявляється в тому, що політична експертиза як структура громадянського суспільства підвищує ефективність процесу прийняття політичних рішень. Функція інформування полягає в тому, що суспільство отримує інформацію про сутність соціально-політичних процесів, що відбуваються, коментуючи, аналізуючи і прогножуючи їх розвиток.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що у вітчизняній політичній науці робота автора є першим комплексним дослідженням поняття, сутності, перспектив розвитку політичної експертизи в Україні, а також її ролі в політичному процесі. В процесі проведеного дослідження отримані результати, які відзначаються науковою новизною:

вперше:

запропонована соціально-професійна структура простору політичної експертизи, яка включає такі категорії – експерти з політологічною освітою,

політичні журналісти, політичні коментатори, політичні блогери, колишні і нинішні політики. Обґрунтовано, що професія політичного експерта, як і інші політичні професії, стає масовою;

виявлені причини масовості професії політичного експерта: відсутність чітких кваліфікаційних вимог до тих, хто вважає себе причетними до політичної професії, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, низький рівень політичної культури населення, високий рівень комерціалізації ЗМІ та ін;

запропоновані механізми, що дозволять забезпечити національний інформаційний простір від некомпетентності, непрофесіоналізму, маніпуляцій випадкових коментаторів. Зокрема, обґрунтовано необхідність на законодавчому рівні закріпити обов'язок ЗМІ запрошувати в якості політичних експертів політологів, які мають вчений ступінь доктора філософії в галузі політичних наук (Phd) або доктора політичних наук, або ж вчених у сфері соціально-гуманітарних наук, за умови наявності наукових публікацій із політології. Це обумовлено тим, що, політична експертиза здійснює вплив на процес прийняття політичних рішень, громадську думку і відповідно повинна ґрунтуватися лише на професійних знаннях і методиках;

обґрунтовано, що в освітніх програмах підготовки магістрів і докторів філософії в галузі політології приділено недостатньо уваги формуванню компетенцій, необхідних для діяльності в сфері політичних аналізу, експертизи, прогнозування. Аргументовано, що метою закладів вищої освіти є підготовка політологів, а не політичних експертів, в зв'язку з чим назріла необхідність відкриття відповідної спеціалізації на політологічних факультетах, освітня програма якої передбачатиме формування у студентів-політологів компетенцій, необхідних для проведення політичної експертизи;

проведено порівняльний аналіз функцій політичної експертизи і політичного консультування, в результаті якого отримано висновок, що спільними для них є такі функції, як аналіз і прогноз політичних подій, в тому числі з використанням політичних технологій; підготовка аналітичних матеріалів; формулювання практичних рекомендацій для прийняття політичних рішень та ін. І консультаційні, і експертні послуги є, як правило, платними. Відмінні функції: для політичної експертизи це оцінка соціально-політичних подій і дій з точки зору їх впливу на політичний процес, а також вироблення рекомендацій суб'єктам політики з метою підвищення ефективності їх діяльності; для політичного консалтингу це вивчення політичного ринку, організація політичних кампаній, в першу чергу, виборчих, формування іміджу політиків і політичних партій, забезпечення для клієнта ефективних зв'язків з громадськістю. Таким чином, експертна діяльність має більш теоретичний характер, а консультативна діяльність – більш прикладний.

удосконалено:

визначення поняття «політична експертиза», яка розглядається як форма громадського контролю і являє собою систему спеціальних і суміжних знань про політичні процеси й інститути, на основі якої проводяться науково

обґрунтований аналіз, незалежна оцінка, прогноз дій і подій в політичній сфері суспільства, формулюються експертні висновки і рекомендації. Це визначення відрізняється від існуючих тим, що враховує роль політичної експертизи в системі громадського контролю, а також включає в предмет експертизи не тільки діяльність органів державної влади, а й усі політичні процеси, що відбуваються в суспільстві і державі;

визначення поняття «політичний експерт», під яким розуміється фахівець, який має професійні знання в галузі політології, і знання в області суміжних спеціальностей, що дозволяють провести науково аргументовану аналіз і оцінку дій і подій в політичній сфері суспільства, прогнозувати їх розвиток, сформулювати висновки і рекомендації;

отримало подальший розвиток:

уточнення функцій інституту політичної експертизи: підвищення якості прийнятих політичних рішень (бере участь в процесі прийняття політичних рішень); підвищення рівня відкритості та прозорості політико-управлінського процесу (привертає увагу громадськості до діяльності влади); комунікації суб'єктів політичного процесу і суспільства, інформування (інформує суспільство про суть соціально-політичних процесів, що відбуваються, коментуючи, аналізуючи і прогножуючи їх розвиток); формування громадської думки (впливає на людей за допомогою інформації); політичної соціалізації (допомагає суспільству раціонально осмислити отриману політичну інформацію); політичної участі (підвищує ефективність процесу прийняття політичних рішень); громадського контролю (відстежує і оцінює діяльність органів державної влади з точки зору їх ефективності для суспільства і держави); політичної стабілізації (підтримує стійкість політичної системи, перетворюючи вимоги населення в розробку рішень соціальних проблем);

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації не тільки дають основу для подальшого теоретичного дослідження проблем політичної експертизи, але і можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади, пов'язаної з питаннями експертного забезпечення процесу прийняття політичних рішень. Науково-теоретичні напрацювання та висновки дослідження можуть знайти застосування у навчальному процесі закладів вищої освіти, зокрема в курсах з політології, публічного управління, політичної комунікації та ін.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Окремі положення і висновки дисертації були представлені на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях і семінарах, зокрема на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри» (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 р.), Третій Всеукраїнській курсантсько-студентській науково-практичній конференції «Національна безпека України: Актуальні проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Одеса, 28 листопада 2017 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання державно-правового розвитку України» (м. Одеса, 25-27 червня 2018 р.), Міжнародній науково-

практичній конференції «Східно-Європейські дослідження: економіка, освіта і право» (м. Бургас (Болгарія) 7-8 червня 2018 р.), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та управління в умовах інформаційного суспільства» (м. Одеса, 26-27 березня 2019 р.), П'ятій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (м. Одеса, 3 квітня 2020 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 9 наукових праць: із них 5 – наукові статті у фахових виданнях з політичних наук, 4 – матеріали і тези доповідей на наукових та науково-практичних конференціях і семінарах.

Структура і обсяг дисертаційного дослідження зумовлені метою і завданнями, що були поставлені у процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, один з яких містить чотири підрозділи, три – по два підрозділи, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок. Списки використаних джерел включають 337 найменувань (35 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі подається загальна характеристика роботи, обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, методологія, розкриваються наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, надаються відомості про апробацію результатів дослідження та їх публікації.

У першому розділі «Політична експертиза: постановка наукової проблеми, постановка наукової проблеми, визначення мети і завдань дослідження» проводиться аналітичний огляд наукової літератури, присвяченої політичній експертизі. Розглядаються теоретичні питання природи, сутності та розвитку політичної експертизи, обґрунтовується вибір основних методів дослідження. Аналізується роль політичної експертизи в системі політичного знання.

У першому підрозділі «Аналітичний огляд наукової літератури про політичну експертизу» автор зазначає, що в першу групу включені праці, присвячені методологічним і історичним аспектам проблем експертизи. Це роботи Б. Грабовецького, О. Дегтярьова, Ю. Кальниша, Н. Ржевської та ін.

До другої групи увійшли наукові роботи, які розглядають питання впливу політичної експертизи на політичний процес. Зокрема, дисертаційні роботи Л. Волинкіна, Т. Нувахова та ін.

Третю групу склали наукові роботи, присвячені розгляду проблем політичної аналітики і діяльності аналітичних інститутів. Їх автори К. Ващенко, В. Горбатенко, А. Митко, О. Новакова, Ю. Кальниш, А. Коваленко, Є. Коломієць, І. Петренко, В. Рубанов, С. Телешун та ін.

Четверта група наукових робіт присвячена політичному консультуванню та його технологіям. У цих роботах політичне консультування пов'язується з виборчими процесами. Досліджено праці В. Гончарова, Н. Козловської, Н. Юханова та ін.

П'ята група наукових робіт присвячена темі громадянського контролю, однією з форм якої є політична експертиза. Це роботи О. Зарічного, В. Логачової, С. Витвицького та ін.

Шоста група об'єднала наукові роботи, присвячені комунікаційним інструментам політичних експертів, таким як телебачення, Інтернет та інші ЗМІ і ЗМК. Це праці Б. Берельсона, Т. Кеніга, Ч. Кулі, П. Лазарсфельда, Г. Лассуелла, У. Ліппмана та ін.

У другому підрозділі *«Теоретичний погляд на природу, сутність і розвиток політичної експертизи»* аналізуються наявні визначення поняття «політична експертиза», та пропонуються власні визначення понять «політична експертиза» і «політичний експерт».

Підкреслено відсутність чітких відмінних критеріїв політичних експертів і консультантів. У наявних визначеннях політичного консультування вказується, що політичний консультант дає рекомендації для прийняття політичних рішень. Але у визначеннях політичної експертизи також передбачається формування пропозицій з метою досягнення відповідності діяльності держави інтересам громадян. У деяких визначеннях політичного консультування робиться акцент на професійній допомозі та наданні платних послуг клієнту в політичній сфері. Це аргументується тим, що в політиці є специфічні відносини між політичними акторами (політиками, політичними партіями, державами і їх блоками) з приводу державної влади і тим, що, по своїй суті, консультування є спеціалізованою діяльністю з надання допомоги, в нашому випадку в політичній сфері. Однак результати політичної експертизи також трансформуються в практичні рекомендації для прийняття політичних рішень. Політичну експертизу також можна назвати допомогою і вона також може бути платною послугою. На основі порівнювання послуг з політичного консультування з експертними послугами робиться висновок про більш практичний характер перших і більш теоретичний характер других.

Порівняльний аналіз діяльності політичного експерта і політичного аналітика також показав те, що виявити відмінності між цими видами діяльності, досить складно тому, що їх багато пов'язує спільного. Дисертант поділяє точку зору дослідників, які зазначають, що політичний аналітик використовує кількісні методи і процедури дослідження, а політичний експерт – якісні; політичний аналітик в основному в процесі збору інформації використовує первинні дослідження, а політичний експерт – лише іноді; політичний аналітик уособлює собою науку, а політичний експерт – мистецтво політичного аналізу.

У третьому підрозділі *«Обґрунтування вибору основних методів дослідження»* розглядаються методи, які були застосовані в дослідженні. У роботі використовувався великий масив інформації, який можна вважати вірогідно достовірною. Це, наприклад, демографічна та соціально-економічна статистика, результати соціологічних досліджень, отриманих авторитетними соціологічними службами країни. Для того, щоб підвищити

ступінь достовірності, було залучено максимально можливий обсяг інформаційних джерел.

Рівень суб'єктивності / об'єктивності політичної інформації визначався відповідно від типу інформації. Якщо факти, то це об'єктивно, якщо експертне судження або коментарі - суб'єктивно. Виходячи з цього можна зробити висновок, що політична експертиза, навіть, незважаючи на найвищий рівень експерта, завжди має елемент суб'єктивності.

У четвертому підрозділі *«Політична експертиза в структурі політичного знання»* зазначається, що надання політології статусу наукової спеціальності стало значним проривом у розвитку соціально-політичних наук в Україні, з одного боку, і ознакою розвитку демократії в країні, з іншого. Але, на жаль, політики і державні службовці не цікавляться думкою вчених-політологів, висновки та рекомендації дисертаційних робіт з політичних наук залишаються незатребуваними. Як правило, вони, в основному, згадують про політ-експертів, консультантів перед виборами.

Разом з тим слід зазначити і проблеми в сфері підготовки політологів. Аналіз освітньо-наукових і освітньо-професійних програм з підготовки політологів другого і третього рівня вищої освіти показав, що всі вони, в основному спрямовані на формування здібностей, які дозволять випускнику працювати в якості політичного експерта. Однак в той же час, освітньо-професійних програм, орієнтованих саме на підготовку політичних експертів, поки у вітчизняній системі політологічного освіти не пропонується.

У **Висновках до розділу 1** зазначається, що специфічними функціями політичної експертизи є оцінка соціально-політичних подій і дій з точки зору їх впливу на політичний процес; вироблення рекомендацій суб'єктам політики з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Специфічними функціями політичного консалтингу є вивчення політичного ринку, організація політичних кампаній, в першу чергу, виборчих, формування іміджу політиків і політичних партій, забезпечення для клієнта ефективних зв'язків з громадськістю.

У **другому розділі «Експертиза як фактор ефективності демократії в інформаційному суспільстві»** політична експертиза розглядається як механізм громадського контролю за діяльністю органів державної влади. Також аналізуються особливості розвитку політичної експертизи в умовах інформаційного суспільства.

У *першому підрозділі «Політична експертиза як механізм громадського контролю за діями влади»* проведено порівняльний аналіз понять «громадський контроль» і «суспільний контроль». Громадський контроль - це відстеження та оцінка діяльності органів державної влади громадянами та структурами громадянського суспільства з точки зору її відповідності інтересам суспільства і держави. Зазначається, що у науковій літературі, поняття «громадський контроль» і «суспільний контроль» часто ототожнюються. У той же час є точки зору, згідно з якими громадський контроль входить в орбіту контролю суспільного. Ряд дослідників вважають, що громадський контроль – це один з видів суспільного контролю. Дисертант

також поділяє цю точку зору. Якщо громадський контроль в основному спрямований на діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, тобто на політико-державну сферу, то суспільний контроль спрямований не тільки на політичну, а й на всі інші сфери життєдіяльності суспільства: економічну, соціальну, духовну.

У другому підрозділі *«Нові можливості політичної експертизи в інформаційному суспільстві»* зазначається, що стрімкий науково-технічний прогрес, формування інформаційного суспільства створили нові умови для розвитку політичних інститутів і процесів. Політичні експерти в інформаційному суспільстві отримують небачені раніше можливості поширювати експертні матеріали, впливати на громадську думку, на процес прийняття політичних рішень, користуватися перевагами двостороннього інтерактивного зв'язку. Тобто в цілому, підвищення результативності своєї експертної діяльності, залежить від ступеня володіння інформаційними технологіями. Технології інформаційного суспільства породили новий соціальний феномен – «віртуальний політичний час».

У *Висновках до розділу 2* зазначається, що одним з факторів відкритості державної влади в демократичному суспільстві є громадський контроль. Серед всіх численних функцій громадянського суспільства найбільш головною слід вважати саме функцію громадського контролю, який включає і політичну експертизу.

Аргументовано, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології, з одного боку, надали політичній експертизі нові можливості для участі в політико-управлінському процесі і впливу на громадську думку, з іншого – стали однією з причин масовості цієї політичної професії.

У третьому розділі **«Інституціалізація політичної експертизи в Україні»** аналізується процес інституціалізації політичної експертизи в Україні, розроблено соціально-професійну класифікацію політичної експертизи, досліджено роль українських «фабрик думок» в процесі вироблення політичного курсу держави.

У першому підрозділі *«Соціально-професійна класифікація політичної експертизи»* зазначається, що однією з особливостей розвитку сучасного медіа простору України стала поява величезної кількості політологів, експертів та аналітиків, журналістів та блогерів, які коментують і пояснюють сутність політичних процесів у країні. Така кількість людей, які називають себе політологами, експертами та аналітиками, швидше за все, можна пояснити тим, що в нашому суспільстві (не без допомоги ЗМІ) сформувався стереотип, що, політолог – це той, хто висловлює якісь свої думки і коментує політичні події в ЗМІ. Найчастіше, такі «експерти» не мають спеціальної освіти і видають за експертну думку ту інформацію, яку їм вдалося отримати з різних джерел. Таким чином, глядачі і слухачі вводяться в оману і піддаються впливу інформації, яка надається непрофесіоналами.

На основі дослідження визначено і проаналізовано соціально-професійну структуру простору політичної експертизи в Україні: 1) експерти з політологічною освітою; 2) політичні журналісти; 3) політичні

коментатори-непрофесіонали; 4) політичні блогери; 5) колишні і нинішні політики, які не мають спеціальної освіти, але поінформовані про політичне життя завдяки власній участі і особистим зв'язкам в політичному просторі.

Слід зазначити, що також, як і в Стародавній Греції, в суспільстві ХХІ століття немає жорстких кваліфікаційних вимог до тих, хто приписує собі приналежність до політичної професії. А це є однією з причин масовості простору політичної експертизи. Інші причини – це стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, низький рівень політичної культури населення, високий рівень комерціалізації ЗМІ та ін.

Негативним ефектом масовості професії політичного експерта є зниження суспільної довіри до інституту політичної експертизи. Експерти викликають недовіру не тільки у звичайних громадян, а й у політиків. Хоча слід зауважити, що зниження довіри до політичної експертизи слід розглядати і в контексті зниження довіри українських громадян до демократичних інститутів.

У другому підрозділі *«Українські «фабрики думки» та їх роль у виробленні політичного курсу»* автор зазначає, що інституціоналізація політичної експертизи в Україні почалася одночасно з процесом інституціоналізації політичної науки в 1991 році, коли в системі Національної академії наук України було створено Інститут національних відносин і політології, згодом перейменований в Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса. У 1992 році був створений Національний інститут стратегічних досліджень (згодом при Президентові України), метою якого була підготовка і проведення аналітичних досліджень з політичних і економічних проблем для уряду.

Свій внесок в інституціоналізацію політичної експертизи внесли і громадські організації. Це Українська асоціація політологів, яка була створена в 1991 році на базі Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. У 1993 році була створена Українська академія політичних наук. У 1994 р. – Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова та ін.

Правовою основою для роботи організацій, що здійснюють політичну експертизу стала постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», яка була прийнята в 2008 р.

На відміну від американських експертно-аналітичних центрів, які розрізняються спеціалізацією своєї діяльності, українські експертні центри займаються всіма видами діяльності. Вони не поділяються на консалтингові, експертні або аналітичні. Відмова від будь-якого виду експертно-аналітичних послуг може бути тільки у зв'язку з обмеженістю ресурсів.

Доводиться визнати, що українські «фабрики думок», які повинні були б відображати політичні інтереси суспільства, недостатньо ефективні в цьому питанні. На практиці, експертні центри зайняті отриманням прибутку, тому найперспективнішим напрямком діяльності для них є політтехнологічна робота на замовлення окремих політиків і партій.

На жаль, процес інституціоналізації політичної експертизи в Україні відчуває певні складнощі, які не дають можливості повною мірою оцінити ступінь впливу організацій політичної експертизи на політичні процеси і інститути. Наразі, не опрацьована методологія оцінки рейтингу таких організацій.

У *Висновках до розділу 3* зазначається, що процес інституціалізації політичної експертизи в Україні гостро потребує законодавчого закріплення, а саме доповнень до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу». Це дозволить вирішити такі питання, як визначення політико-правового статусу політичної експертизи, її місця і ролі в політичних процесах, наукове забезпечення прийняття політичних рішень, створення механізму політичної експертизи, відповідальності політичних експертів за результати своєї діяльності і ін.

Обґрунтовано, що професія політичного експерта, як і інші політичні професії, стає масовою. Причинами масовості професії політичного експерта є стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, низький рівень політичної культури населення, високий рівень комерціалізації ЗМІ та ін.

Розвиток інституту політичної експертизи в Україні сприятиме конструктивному розвитку політичних процесів, трансформації політичних інститутів, поліпшенню взаємодії влади і суспільства, зміцненню стабільності політичної системи. Але українські центри політичної експертизи в своїй більшості не є незалежними через відсутність незалежних джерел фінансування.

В четвертому розділі «Розвиток та перспективи експертизи у політичній сфері України» розкривається питання розвитку та перспектив експертизи в політичній сфері України. Аналізуються проблеми впливу політичної експертизи на політико-управлінський процес. Розглядаються взаємини політичної експертизи та засобів масової інформації.

В *першому підрозділі «Політична експертиза в політико-управлінському процесі»* відзначається, що політична влада, яка претендує на статус демократичної, відчуває потребу в політичних експертах. Розуміють необхідність політичних експертів і лідери українських політичних сил.

Той факт, що у 2017 року в рамках реформи державної служби при міністерствах були створені Генеральні директорати, по суті, аналітичні центри, свідчить про те, що державна влада визнає важливу роль експертизи у процесі прийняття політичних рішень. Але автор вважає, що, як показує світова практика розвитку політичної експертизи, експертні центри, вбудовані в державні структури, не зможуть генерувати об'єктивні аналітичні дослідження. Залежність від державного фінансування і чиновників змусить експертів створювати «правильні» аналітичні записки. Крім того в ході проведення конкурсу на експертні посади з'ясувалося, що на них претендують державні службовці міністерств, причому, як показали результати конкурсу, перевага віддавалася саме їм. Таким чином, очікування

того, що на роботу в аналітичних центрах будуть претендувати експерти з різних сфер діяльності, не виправдалися.

В результаті невизначеності цих питань навряд чи варто очікувати підвищення якості політичних рішень і політики міністерств в цілому в найближчому майбутньому.

У другому підрозділі *«Політична експертиза та засоби масової інформації»* зазначається, що для ЗМІ, фільтруючих інформацію за ознакою сенсаційності, залучення політичних експертів необхідно, оскільки вони, будучи наближеними до політичної сфери, можуть бути для медіа джерелом ексклюзивної інформації. І ЗМІ, і незалежні центри політичної експертизи є структурами громадянського суспільства. Їх конструктивна взаємодія позитивно впливає на політичне життя українського суспільства. В першу чергу, ця взаємодія може виражатися у взаємній підтримці один одного. Наприклад, в ситуації, коли держава намагається впливати на незалежні засоби масової інформації, політичні експерти можуть їх підтримати своєю демократичною позицією. І навпаки, ЗМІ надає підтримку інституту політичної експертизи, даючи можливість політичним експертам висловлюватися з тих чи інших актуальних соціально-політичних проблем.

Доводиться визнати, що, на практиці, ставлення засобів масової інформації з запрошеними політичними експертами не завжди вкладаються в рамки професійної етики журналістів. На правах «господарів ефіру» журналісти часто дозволяють собі вчинки, які компрометують в очах глядачів не тільки професію журналіста, а й політичного експерта.

У *Висновках до розділу 4* зазначається, що політична експертиза, з одного боку, є джерелом збагачення політичної сфери ідеями, науковими знаннями і рекомендаціями, з іншого – суб'єктом політики, демократичного політичного процесу. У той же час поки що слабка суб'єктність не дозволяє політичній експертизі стати впливовим незалежним чинником процесу прийняття політичних рішень.

Обґрунтовано, що політичні експерти стали одним з найважливіших суб'єктів медіа-політики, який з одного боку, надає громадянам потрібні політичні знання і інформацію, з іншого, ними маніпулює. В результаті цього знижується довіра громадян до політичної системи і політиків, і підвищується рівень прагнення до альтернативних способів політичної участі.

У висновках узагальнено результати дослідження. На основі здійсненого аналізу з'ясовано наступне.

1. В результаті проведеного аналітичного огляду наукової літератури зроблено висновок про те, що в українській політичній науці фрагментарно розглядаються різні аспекти проблеми політичної експертизи, в той же час є недолік комплексних наукових досліджень про роль політичної експертизи в житті держави і суспільства.

2. Аналіз і узагальнення теоретичних позицій з питань природи, сутності і розвитку політичної експертизи показали різноманітність дослідницьких точок зору щодо співвідношення понять «політична

експертиза» і «прийняття політичних рішень». Запропоновано авторські визначення понять «політична експертиза» і «політичний експерт».

3. Дослідження теоретико-методологічних підходів, що застосовуються з метою вивчення проблем інституту політичної експертизи дозволило вибрати ті, які були корисні для вирішення завдань дисертаційної роботи: системний аналіз; біхевіористський підхід; інституційний підхід; нормативний підхід; компаративний (порівняльний) підхід; структурно-функціональний аналіз; соціологічний метод; історичний метод; соціокультурний метод; антропологічний метод; психологічний метод.

4. В результаті аналізу освітньо-наукових і освітньо-професійних програм ряду провідних закладів вищої освіти з підготовки політологів другого і третього рівня вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» з'ясовано, що, незважаючи на те, що в них містяться деякі дисципліни, що необхідні майбутньому політичному експерту, в той же час, жодна з них не ставить собі за мету підготовку таких фахівців.

5. Дослідження ролі політичної експертизи в системі громадського контролю за діяльністю влади дозволило зробити висновок про те, що серед усіх численних функцій громадянського суспільства (це і відображення інтересів громадян, і дотримання прав і свобод, і комунікаційна, і багато інших), найбільш головною, на наш погляд, слід вважати саме функцію громадського контролю, який повинен включати і політичну експертизу.

6. Політичні експерти в інформаційному суспільстві отримують небачені раніше можливості поширювати експертні матеріали, впливати на громадську думку, на процес прийняття політичних рішень, скористатися перевагами двостороннього інтерактивного зв'язку.

7. Здійснена соціально-професійна класифікація простору політичної експертизи. Виявлено тенденцію до висунення на роль політичних експертів людей, які не мають спеціальної освіти і не є політиками. Однією з причин цього є відсутність необхідних чітких кваліфікаційних вимог до тих, хто приписує собі приналежність до політичної професії. Це є однією з причин масовості професії політичного експерта.

8. Розгляд особливостей українського експертно-політологічного співтовариства, дослідження ролі українських «фабрик думки» у виробленні політичного курсу держави показало, що за останні роки в Україні з'явилася велика кількість громадських організацій, які працюють в сфері політичної експертизи.

9. Дослідження політичної експертизи в контексті політико-управлінського процесу показало, що для демократичної влади важлива незалежність, об'єктивність і компетентність політичних експертів, які беруть участь у розробці політичного курсу. Зроблено висновок про те, що в Україні в рамках реформи системи державного управління в структуру міністерств були введені експертно-аналітичні служби, проте їх діяльність не стала повною мірою незалежною, об'єктивною і компетентною.

10. Аналізуючи проблему взаємовідносин політичної експертизи та засобів масової інформації, автор розвинув тезу про те, що доступ до

альтернативних джерел інформації є одним з найважливіших політичних інститутів представницької демократії. У той же час, все більш гостро в українському інформаційному просторі ставиться питання про «експертні оцінки», «експертні думки» і т.д., які, по суті, в реальності не є продуктом професійної політичної експертизи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Шишименко, І. (2017) Політичні експерти та засоби масової інформації. *Politicus*. Одеса, 6, 108–112.
2. Шишименко, І. (2018) Стан інституту політичної експертизи крізь призму дисертаційних робіт російських дослідників. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Міжнародні відносини. Луцьк, 1 (374), 184–190.
3. Шишименко, І. (2018) Політичні експерти: хто вони? *Актуальні проблеми політики*. Зб. наук. праць Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 244–254.
4. Шишименко, І. (2018) Політична експертиза як вид громадського контролю за діями влади. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Міжнародні відносини. Луцьк, 2 (4), 62–72.
5. Шишименко, І. (2019) Нові можливості політичної експертизи в інформаційному суспільстві. *Politicus*. Одеса, 1, 72–77.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Шишименко, І. (2017) Діяльність політичного експерта в системі інформаційної безпеки держави. In Матеріали Третьої Всеукраїнської курсантсько-студентської науково-практичної конференції «*Національна безпека України. Актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*». Одеса, 231–233.
7. Шишименко, І. (2017) Теоретико-методологічні підходи до визначення понять «політичний експерт» та «політична експертиза» In Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «*Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри*». Івано-Франківськ, 42–44.
8. Shishimenko, I. (2018) Expert in the lrgal system: for and against. *Rastreuropeaen studies: economics, education and law: Proceedings of the International Scientific Conference*. (Vol. II), Burgas: Publishing House FLAT Ltd-Burgas, 228–231.
9. Шишименко, І. (2019) Політична експертиза в політико-управлінському процесі. In Матеріали УІІ Міжнародної науково-практичної конференції

«Економіка та управління в умовах побудови інформаційного суспільства».
Одеса, 105–109.

АНОТАЦІЯ

Шишименко І.М. Політична експертиза як інститут демократії в сучасній Україні. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2020.

Обґрунтована теза про те, що в українській політичній науці фрагментарно розглядаються різні аспекти проблеми політичної експертизи, в той же час є недолік комплексних наукових досліджень про роль політичної експертизи в житті держави і суспільства.

Автором запропонована соціально-професійна структура простору політичної експертизи, виявлено причини масовості професії політичного експерта.

Визначено механізми, які дозволять забезпечити національний інформаційний простір від некомпетентності, непрофесіоналізму, маніпуляцій випадкових коментаторів.

Уточнено та проаналізовані функції інституту політичної експертизи. Проведено порівняльний аналіз функцій політичної експертизи і політичного консультування, в результаті якого дійшли висновку, що спільними для них є такі функції, як аналіз і прогноз політичних подій, в тому числі з використанням політичних технологій; підготовка аналітичних матеріалів; формулювання практичних рекомендацій для прийняття політичних рішень і ін. Запропоновано авторські визначення понять «політична експертиза» і «політичний експерт».

Ключові слова: демократія, політичний інститут, політична експертиза, політичний експерт, політичне консультування, політичний прогноз, інформація, громадський контроль.

SUMMARY

Shishimenko I.N. Political expertise as an institution of democracy in modern Ukraine. - Manuscript.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science after specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2020.

It is concluded that various aspects of the problem of political expertise are fragmentarily considered in Ukrainian political science, at the same time there is a lack of comprehensive scientific research on the role of political expertise in the life of the state and society. This dissertation is an attempt to fill this gap. The author proposes a social and professional structure of the space of political expertise, which includes such categories as experts with political science

education, political journalists, political commentators, political bloggers, former and current politicians. It is substantiated that the profession of a political expert, like other political professions, is becoming widespread.

The reasons for the massization of the profession of a political expert are identified: the lack of clear qualification requirements for those who ascribe to themselves belonging to the political profession, the rapid development of information and communication technologies, a low level of political culture of the population, a high level of commercialization of the media, etc.

Mechanisms have been proposed that will make it possible to secure the national information space from incompetence, unprofessionalism, and manipulation of casual commentators. In particular, the necessity is substantiated at the legislative level to consolidate the obligation of the media to invite political scientists with a PhD or Doctor of Political Science as political experts. Holders of scientific degrees in other humanities must have academic publications in political science. This is justified by the fact that political expertise influencing the process of making political decisions, public opinion, should be based only on professional knowledge and methods.

The functions of the institution of political expertise have been clarified and analyzed: improving the quality of political decisions; increasing the level of openness and transparency of the political and administrative process; communication between the subjects of the political process and society, informing (informing the society about the essence of the ongoing socio-political processes, commenting, analyzing and predicting their development); shaping public opinion (influences people through information); political socialization (helps society to rationally comprehend the received political information); political participation (increases the efficiency of the political decision-making process); civil control (monitors and evaluates the activities of public authorities in terms of their effectiveness for society and the state); political stabilization (supports the stability of the political system, transforming the demands of the population into the development of solutions to social problems).

A comparative analysis of the functions of political expertise and political consulting is carried out, as a result of which it is concluded that they have in common such functions as analysis and forecasting of political events, including using political technologies; preparation of analytical materials; formulation of practical recommendations for making political decisions, etc. Both consulting and expert services are, as a rule, paid. Distinctive functions: for political expertise, it is an assessment of socio-political events and actions in terms of their impact on the political process; development of recommendations to policy subjects in order to increase the efficiency of their activities; for political consulting, it is the study of the political market, the organization of political campaigns, primarily electoral ones, the formation of the image of politicians and political parties, and the provision of effective public relations for the client. Thus, expert activity is more theoretical in nature, and advisory activity is more applied.

The author's definitions of the concepts "political expertise" and "political expert" are proposed. Political expertise is proposed to be understood as a form of

civil control, which is a system of special and related knowledge about political processes and institutions, on the basis of which a scientifically based analysis, independent assessment, forecast of actions and events in the political sphere of society are carried out, expert conclusions and recommendations are formulated. This definition differs from the existing ones in that it includes in the subject of examination not only the activities of state bodies.

Keywords: democracy, political institution, political expertise, political expert, political consulting, political forecast, information, public control.

АННОТАЦИЯ

Шишименко И. Н. Политическая экспертиза как институт демократии в современной Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К Д. Ушинского». Одесса, 2020.

Обосновано положение, что в украинской политической науке разные аспекты проблемы политической экспертизы рассматриваются фрагментарно, комплексные научные исследования о роли политической экспертизы в жизни государства и общества практически отсутствуют.

Предложены механизмы, которые позволят обезопасить национальное информационное пространство от некомпетентности, непрофессионализма, манипуляций случайных комментаторов.

Уточнены и проанализированы функции института политической экспертизы.

Проведен сравнительный анализ функций политической экспертизы и политического консультирования, в результате которого сделан вывод, что общими для них являются такие функции, как анализ и прогноз политических событий, в том числе с использованием политических технологий; подготовка аналитических материалов; формулирование практических рекомендаций для принятия политических решений и др. Предложены авторские определения понятий «политическая экспертиза» и «политический эксперт».

Ключевые слова: демократия, политический институт, политическая экспертиза, политический эксперт, политическое консультирование, политический прогноз, информация, гражданский контроль.